

Lingwistyka I – wykład 2

Adam Przepiórkowski

Kognitywistyka UW

28 lutego 2017

Kategorie morfoskładniowe w języku polskim 1

Jakie? Jakie wartości?

Najbardziej znane:

- ▶ **przypadek**: mianownik (nom), biernik (acc), dopełniacz (gen), celownik (dat), narzędnik (inst), miejscownik (loc), wołacz (voc)
- ▶ **liczba**: pojedyncza (sg), mnoga (pl); kiedyś też podwójna, np. w *Mądrej głowie dość dwie słowie* (obecnie np. w słoweńskim); plurale tantum?
- ▶ **rodzaj** (poniżej więcej o rodzaju)
- ▶ **osoba**: pierwsza (pri), druga (sec), trzecia (ter)
- ▶ **stopień**: równy (pos), wyższy (com), najwyższy (sup)
- ▶ **aspekt**: dokonany (perf), niedokonany (imperf); jak rozpoznać?
- ▶ **czas**: teraźniejszy (pres), przeszły (past), przyszły (fut); zaprzeszyty – praktycznie martwy w polskim (ale obecny w wielu innych językach europejskich)
- ▶ **tryb**: oznajmujący (ind), rozkazujący (imp), warunkowy (cond)
- ▶ **strona**: czynna (act), bierna (pas); także zwrotna (refl)?

Rodzaj w języku polskim 1

Rodzaj rzeczownika – bardzo **tradycyjnie** (np. Klemensiewicz 1937, 1947, § 52): męski, żeński, nijaki. Skąd wiemy, który rzeczownik ma jaki rodzaj?

m	n	f
FACET, KOŃ, STÓŁ	OKNO	LAMPA
<i>ten...</i>	<i>to...</i>	<i>ta...</i>
<i>...stał</i>	<i>...stało</i>	<i>...stała</i>

Rodzaj rzeczownika – po szkolnemu (skąd wiemy...?):

sg	m	n	f	
pl	mo	nmo		
	FACET	KOŃ, STÓŁ	OKNO	LAMPA
sg	<i>ten...</i>	<i>ten...</i>	<i>to...</i>	<i>ta...</i>
pl	<i>ci...</i>	<i>te...</i>	<i>te...</i>	<i>te...</i>
sg	<i>...stał</i>	<i>...stał</i>	<i>...stało</i>	<i>...stała</i>
pl	<i>...stali</i>	<i>...stały</i>	<i>...stały</i>	<i>...stały</i>

Faktycznie **4 rodzaje**: **m-mo**, **m-nmo**, **n-nmo**, **f-nmo**.

Jaka jest forma przymiotnika (np. TEN) m-nmo sg acc?

Rodzaj w języku polskim 2

Rodzaj rzeczownika – współcześnie (Mańczak, 1956):

	m1	m2	m3	n	f
	FACET	KOŃ	STÓŁ	OKNO	LAMPA
	<i>lubię...</i>				
sg	<i>tego...</i>	<i>tego...</i>	<i>ten...</i>	<i>to...</i>	<i>tę... (tą...)</i>
pl	<i>tych...</i>	<i>te...</i>	<i>te...</i>	<i>te...</i>	<i>te...</i>

Możliwe (lecz kontrowersyjne) **rozszerzenia** (Saloni, 1976):

- ▶ **rozbiecie rodzaju nijakiego:**
 - ▶ n1 – *widzę pięcioro...*: DZIECKO, SZCZENIE
 - ▶ n2 – *widzę pięć...*: OKNO, LUSTRO
- ▶ **rodzaje przymnogie** (dla rzeczowników *plurale tantum*):
 - ▶ p1 – *lubię tych...*: WUJOSTWO, PAŃSTWO (w odpowiednim znaczeniu)
 - ▶ p-1 – *lubię te...*
 - ▶ p2 – łączone z liczebnikami (zbiorowymi): SKRZYPCE, DRZWI
 - ▶ p3 – nie łączące się bezpośrednio z liczebnikami: SPODNIE, PERFUMY

Jeszcze o rodzaju...

Trochę inne zjawisko – **deprecjatywność**:

- ▶ *Ci profesorowie przynieśli wiele ciekawych myśli.*
- ▶ *Te profesory znów błota naniosty.*

Fleksja (nowa kategoria gramatyczna) czy derywacja (nowe leksemy rzeczownikowe)?

Rodzaj w innych językach:

- ▶ brak rodzaju (angielski, wietnamski i wiele innych),
- ▶ dwa rodzaje (męski i żeński – np. francuski; inaczej np. w duńskim)
- ▶ co najmniej 6 rodzajów („klas”) w swahili...

Na ile **semantyczne** są rodzaje?

Inne? Jak wyróżniać?

Kryterium:

- ▶ różne formy leksemów z danej klasy,
- ▶ występują w różnych kontekstach (morfo)składniowych;
- ▶ nie interesują nas różnice indywidualne, stylistyczne czy statystyczne (*funkcji* vs *funkcyj*; *choć* vs *chociaż*).

Dalsze kategorie (m.in.):

- ▶ *niego* vs *jego* itp.? – **poprzyimkowść**: forma poprzyimkowa (praep), niepoprzyimkowa (npaep)
- ▶ *jego* vs *go* itp.? – **akcentowość**: forma akcentowana (akc), nieakcentowana (nakc)
- ▶ *pisanie* vs *niepisanie*, *czytany* vs *nieczytany* itp.? – **zanegowanie**: forma zanegowana (neg), niezanegowana (aff)

Zanegowanie (negacja) jako kategoria fleksyjna także czasowników – na podstawie Kupść i Przepiórkowski 2002 (dostępne ze strony <http://nlp.ipipan.waw.pl/~adamp/Papers/1997-fds12-ak/>).

Kategorie morfoskładniowe w innych językach

- Klemensiewicz Z., 1937, Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Klemensiewicz Z., 1947, Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie, Książnica – Atlas, Wrocław, trzecie wydanie.
- Kupść A., Przepiórkowski A., 2002, Morphological aspects of verbal negation in Polish, [w:] Current Approaches to Formal Slavic Linguistics: Proceedings of the Second European Conference on Formal Description of Slavic Languages, Potsdam, 1997, red. P. Kosta J. Frasek, Peter Lang, Frankfurt nad Menem, s. 337–346.
- Mańczak W., 1956, Ile jest rodzajów w polskim?, Język Polski XXXVI(2), s. 116–121.
- Saloni Z., 1976, Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim, [w:] Kategorie gramatyczne grup imiennych we współczesnym języku polskim, red. R. Laskowski, tom 14 serii Prace Instytutu Języka Polskiego, Ossolineum, Wrocław, s. 43–78.